

MÚSICA I MULTICULTURALISME A LA CATALUNYA D'AVUI

Josep Martí

En aquells països europeus amb més immigració, els festivals musicals organitzats sota l'esperit del multiculturalisme es produeixen amb una certa freqüència. A Catalunya, per exemple, aquesta mena de festivals tenen ja una certa tradició. S'hi intenta donar cabuda a les manifestacions artístiques de diferents grups de la població, els quals diferenciem mitjançant criteris d'etnicitat: al costat d'allò que es considera autòctonament català, hi fem figurar músiques i coreografies no solament de diverses regions espanyoles representades a Catalunya a través dels seus immigrants, sinó també de col·lectius estrangers com ara marroquins, africans subsaharians, filipins o hispanoamericans.

Hom parla de *multiculturalisme* com la panacea que ha d'assegurar el dret a la diferència dels distints grups que componen una població. En el barri del Raval de Barcelona, actualment el barri més cosmopolita de la ciutat, no és gens estrany de trobar adhesius pintats a les parets que ho reivindiquen: «Per un Raval multicultural». Però quan hom defineix «multiculturalisme», no acostuma a oblidar que aquest concepte implica també ideologia, com a discurs, i com a conjunt de pràctiques i polítiques.

Des de fa ben bé dues dècades, en alguns països occidentals han proliferat els diferents discursos sobre multiculturalisme, en molt bona part destinats a millorar les condicions de vida de les bosses d'immigrants que s'hi van formant. Això no obstant, en contra dels pressupòsits i de les innegables bones intencions, moltes

d'aquestes polítiques han resultat ésser negatives, perquè han aïllat encara més els membres de les minories enlloc de facilitar-los la integració en la societat (Vertovec, 1996), o bé perquè han produït més aviat una aversió per la diferència (McLaren, 1994: 195). Part del problema rau molt possiblement en l'aplicació concreta de les polítiques multiculturalistes que poden ésser més o menys millorables. Però també és molt possible que la vertadera dificultat es trobi en la mateixa idea de multiculturalisme.

EL CONCEPTE DE MULTICULTURALISME

El principal problema del concepte *multiculturalisme* rau, de fet, en la forma com s'entén el terme cultura. Evidentment, la idea de multiculturalisme implica creure en l'existència de cultures concretes vàlides per a grups d'una grandària considerable i que sovint fem coincidir amb la idea de nació o d'estat. Així, aplicat a la música, hom parla de música «alemanya», «italiana», «basca», «catalana», etc. En realitat, sabem que la dinàmica del fenomen musical molt sovint té poc a veure amb fronteres ètniques o polítiques. Estils, idees o instruments musicals travessen fàcilment les fronteres. Però atesa la nostra concepció etnocràtica de la societat, no dubtem a qualificar-los d'acord amb aquests conductes socials que anomenem «nacions». Així, parlem de «cultura musical catalana». Òbviament, aquesta idea no inclou totes les músiques i pràctiques musicals

que en algun moment posseeixen rellevància social per a la societat catalana, sinó només aquelles que, d'acord amb narratives etnicitàries molt concretes, «mereixen» aquesta etiqueta. Molts d'aquests elements musicals «catalans» tindran una rellevància social molt reduïda, molt menor de la que puguin tenir per a nosaltres, Bach, els Beatles o la salsa, però no obstant això ostenten una etiqueta com si haguessin de concernir tota la població.

Ens hem acostumat a dividir el globus terraqüi en unitats discretes adscribibles a pobles, nacions o estats. I el mateix fem, en definitiva, amb la cultura, com si la cultura en general fos fragmentable segons aquestes categories de les quals resulten diferents unitats orgàniques i sistèmiques. Tal com qualsevol altre element de la cultura, la música, especialment aquella que és etiquetada com a «ètnica», és fàcilment entesa d'una manera reificada mitjançant processos que Berger i Luckman, d'acord amb la seva sociologia del coneixement, denominaren «processos d'objectivació». A través d'aquests processos, determinats aspectes de la realitat semblen tenir una existència independent de la nostra volició; són percebuts com a productes de la natura. És per això que, sovint, s'ha intentat trobar correspondències entre el caràcter de la música nacional i el caràcter de la població. La música és, evidentment, portadora de poderoses narratives relacionades amb la cultura.

De la mateixa manera que la música participa de les diferents narratives mitjançant les quals construïm

La dinàmica del fenomen musical té poc a veure amb les fronteres polítiques, però tendim a etiquetar els moviments musicals en funció del seu origen ètnic.

la nostra identitat, la música és també portadora de narratives en relació amb els altres, i aquí entrem de ple en la qüestió del multiculturalisme. Però en les relacions que s'estableixen entre les cultures, allò que compta en realitat, no és si hi ha diferències, sinó més aviat com es construeixen —socialment i culturalment— aquestes diferències (Solie, 1993: 10).

L'etnomusicòloga Maria Elisabeth Lucas, en un estudi sobre el tractament que rebia la música brasilera en els mitjans de comunicació nord-americans (Lucas, 1996), arribà a la conclusió que el Brasil és traduït musicalment mitjançant la personificació del mite del *latin lover*, el seductor empedreït que produeix una música capaç d'oferir «delícies exòtiques», «sons seductors» i «ritmes sensuals». Un cosa similar succeeix a Espanya amb el tipus de narratives que emprem quan parlem de la música sud-americana. L'associem fàcilment amb seductores imatges tropicals, on el que compta principalment és la sensualitat i el culte al cos.

Pensem també en aquells col·lectius discriminats com els negres nord-americans o els gitanos a Espanya. Aquests grups constitueixen models

de referència negatius per a la ideologia social dominant. Se'ls atribueixen també certs valors positius, com per exemple en el camp musical. Però no és casual que sigui precisament en la música on més fàcilment es reconguin els mèrits de molts d'aquests grups discriminats. Tot i que no sigui cert, a la música, considerada bàsicament com a entreteniment, se li confereix una rellevància social de segon ordre, i no es considera per tant gaire subversiu per al sistema que, dins de certs límits —el negre per al jazz, per exemple, o el gitano per al flamenc—, es concedeixi a aquests grups un cert protagonisme i la possibilitat de destacar. Però quan parlem tant de la música dels gitanos, com de la dels negres nord-americans o, com vèiem abans, de la música dels llatinoamericans, les narratives que fem servir són clares: es tracta d'un món més proper a l'àmbit de la natura, càlid i instintiu que es troba en oposició al «nostre» món, més proper a la cultura, fred i racional; en definitiva, més en concordança amb els preuats valors del modernisme. I aquestes mateixes narratives aplicades a la música de grups als quals s'atorga alteritat cultural són les

que s'apliquen als seus portadors. Aquestes narratives impliquen qualitats humanes que, fins a un cert punt, es consideren d'interès per al camp musical, però que difícilment ho seran per ocupar llocs de «responsabilitat» dins la societat.

Les músiques dels grups considerats ètnicament diferents són vistes segons la perspectiva de *constructes* socials, que sota l'etiqueta de «cultura», tenen la funció d'integrar aquests col·lectius en la nostra societat de forma jeràrquica. Totes aquestes narratives mostren l'acceptació social d'aquests grups, però sempre assignant-los un lloc relegat dins de la societat, i, sobretot, al marge de les estructures de poder.

Assumir l'existència de músiques «exòtiques» sota una perspectiva multicultural, tal com succeeix sovint per exemple amb l'etiqueta «*world music*», traduïda a casa nostra en ocasions per «músiques del món» o «*world fusió*», significa al capdavant ajudar a donar sentit i reforçar la concepció etnocràtica de la cultura. Quan parlem de «multiculturalisme» no estem parlant només de «cultures en contacte», sinó que assumim un complex camp de narratives que serveixen no tan sols per identificar-nos nosaltres mateixos i els altres com a grups, sinó també per reforçar l'*status quo* jeràrquic d'acord amb aquells que dicten les regles del joc. Mory Kanté, el conegut músic de Guinea i que avui viu a París, ho veia ben clar: «Hem de bandejar la imatge dels músics africans íntimament lligada a la música tribal. [...] Es parla de la música africana com a música ètnica, però és també música universal» (Rodríguez, 1997: 45). Aquesta és una trampa que duu implícitament la filosofia dels festivals multiculturals i que fins a un cert punt es troba també en la idea de *world music*. Així, per exemple, quan el cantant de Mali Salif Keita toca a Barcelona, es poden llegir les crítiques al seu concert sota l'encapçalament de «música ètnica», mentre que per a altres músics del primer món hom empra els encapçalaments de «rock», «pop» o senzillament «cançó». Assimilem les produccions musicals de l'anomenat «tercer món» com a músiques ètniques, i és ben clar que el terme

«ètnic», aplicat a la música, suggereix sempre l'existència de formes de músiques superiors i inferiors (Swanwick, 1988: 103).

DIFERÈNCIES O CONSTRUCCIONS HISTÒRICO CULTURALS ?

Susan Olzak, en el seu estudi sobre *The dynamics of ethnic competition and conflict* arribà a la interessant conclusió que «els conflictes ètnics sorgeixen de fet quan les desigualtats ètniques i els sistemes articulats per criteris racials comencen a trencar-se» (Olzak, 1992:3). I sense cap mena de dubte, una manera d'evitar el conflicte, per tal de mantenir un *status quo* donat, és la de recordar que hi ha diferències, que per cert cal entendre-les sempre com a construccions històriques i culturals.

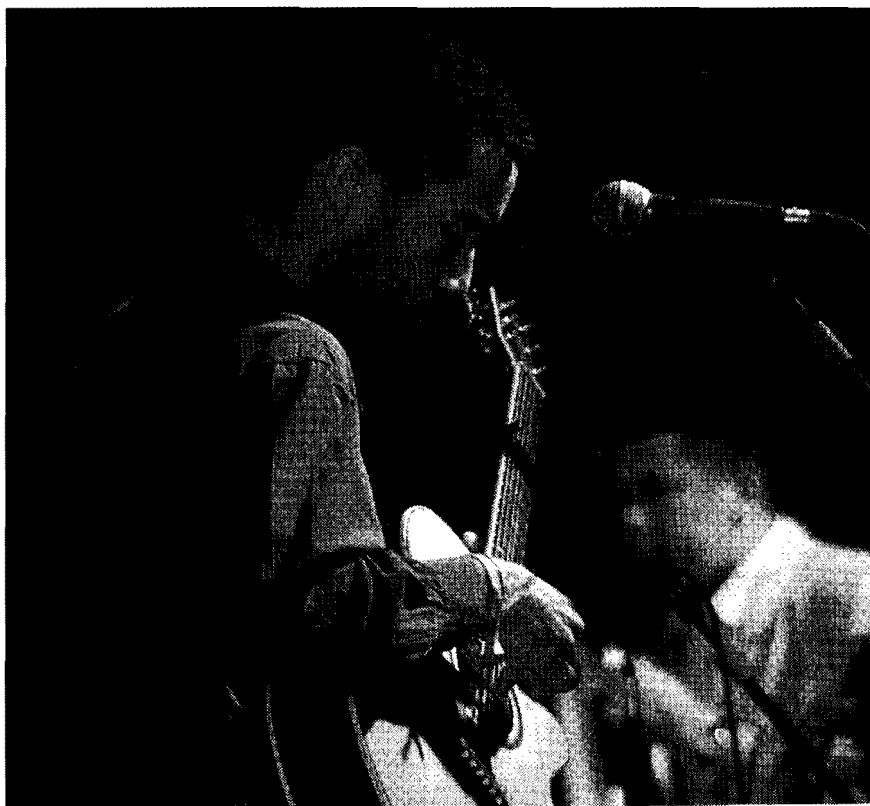
Dins del panorama multicultural actual, resulta d'interès allò que el músic africà de renom internacional Yossou N'Dour digué en unes declaracions fetes a *La Vanguardia*: «Em sembla contradictori aquest interès artístic que suscita tot allò que és africà amb l'onada de racisme que existeix avui en el món» (*La Vanguardia*, 18.7.95: 47). Dins de l'esperit del multiculturalisme, és possible que hom apreciï avui l'art africà més que mai; això no exclou, però, ni molt menys el racisme. El multiculturalisme, a través del reconeixement explícit de la cultura com a etiqueta, enforteix les velles estructures jeràrquiques de la societat. A Espanya, hom celebra la «musicalitat» dels gitanos expressada a través del flamenc, agraeix la seva vocació pel toreig, està acostumat també a veure'ls vendre a les portes del mercat alls i llimones. Totes aquestes activitats no contradueixen els atributs que socialment se'ls assigna. Però hom encara no veu amb bons ulls la possibilitat d'habitar en un bloc on visquin gitanos o la possibilitat de casar un fill o una filla amb un membre d'aquest grup estigmatitzat.

A determinats col·lectius els correspon el compartiment social de la «solidaritat» o de la «tolerància», però ens revoltam fàcilment quan pretenen reivindicar un lloc a la societat que vagi més enllà de

l'encapsulament que els reservem, el mateix encapsulament que atorguem a les músiques del tercer món i que etiquetem com a *world music*. Generalment, en els festivals multiculturals o actes similars que es fan a casa nostra, hi trobarem representats en estands els grups més variats: hispanoamericans, filipins, exponents de l'Àfrica subsahariana, del Magrib, kurds, etc. És a dir, hi trobarem tot tipus de persones provinents de l'anomenat «Tercer Món», els que usualment reben l'apel·latiu d'«immigrants». Difícilment hi trobarem però, representants del col·lectiu alemany, francès o japonès, que en realitat poden ésser força més nombrosos a Catalunya que els de molts països del Tercer Món. Això ens ho expliquem pel fet que la major part d'aquests actes es fan sota el lema de la solidaritat. Però això ja ens dóna la pista de l'ús especial que s'atorga al terme *multiculturalisme*, sempre pensant en col·lectius determinats.

El multiculturalisme s'aplica de manera especial a aquells àmbits humans que tradicionalment han estat víctimes del racisme. Però allò que en un primer cop d'ull ens pot semblar una encomiable resposta social al que es considera una injus-

tícia, comparteix, de fet, el principal tret d'allò que combat: la discriminació, la distribució de la població en dos grans grups, els ciutadans de primer ordre i de segon ordre. No es parla de «raça», car el descrèdit social que el concepte ha anat acumulant a través de la història és massa gran, però ara es parla de «cultura (nacional)» o de «cultura musical (nacional)». Aquesta idea de «cultura» no serà mai un concepte neutral, sinó que estarà fortament condicionada per determinades narratives etnicitàries. És un element social molt poderós, per bé i per mal, puix que implica adscripció a un grup i, com a tal, té unes funcions socials que no són gaire diferents de les que anteriorment podia tenir el terme «raça». Serveix per classificar i, per tant, per identificar totes les persones adscribibles a una certa etiqueta amb les narratives pertinents. «Cultura» no és només un concepte acadèmic; és també una idea social que ja no s'empra només amb l'antiga significació de «persona cultivada». En els darrers anys, són cada vegada més els especialistes que endevinen en els discursos culturalistes el fantasma de l'antic racisme.

Hi ha una acceptació social, a través de la música, dels grups considerats ètnicament diferents, però sempre assignant-los un lloc relegat dins de la societat.

La música és portadora de poderoses narratives relacionades amb la cultura.

Evidentment, avui es parla poc de raça i es considera immoral tota valoració feta segons els criteris del fenotipus. Però, si dins de la perspectiva multiculturalista, el que es defensa és la possibilitat de continuïtat de certs models culturals, a través de generacions, en una nova societat, i defensar un diferencialisme, però, a través de la mecànica d'una cultura representativa totalitzant i estàtica (Martí, 1996), la diferència final entre etiquetar i jutjar un individu segons el color de la seva pell o segons la «seva cultura» potser no serà tan gran. De fet, no ens ha d'estranyar que paraules com «cultura», «nació», «societat» i —almenys fins fa algunes dècades— també «raça» ocupin camps semàntics similars de manera que, en ocasions, puguin ésser emprades com a sinònimes.

El mal no és tant que s'estableixin categories segons la diferencialitat cultural, com que s'atorgui a aquestes categories un cert determinisme social. Quan hom entén la seva societat formada per diferents espais culturals ètnicament pertinents, ja ens podem oblidar de l'ideal multiculturalista de pretendre considerar totes les cultures de la

mateixa manera. Multiculturalisme pot implicar que es viu en una situació igualitària: res, però, més diferent de la realitat.

Tal com deien Berger i Luckmann, l'aparició d'un univers simbòlic a mode d'alternativa constitueix una amenaça, perquè la seva mateixa existència demostra empíricament que el nostre propi univers és menys que inevitable (Berger i Luckmann, 1988: 154). Però quan la convivència amb aquest nou univers simbòlic és indefugible o fins i tot desitjada per raons concretes —per exemple econòmiques—, una de les maneres de neutralitzar el perill que representa, serà donar-li un lloc de segon ordre dins de la nostra jerarquia. És a dir, s'accepta aquest sistema com a diferent, però el seu potencial desestabilitzador s'esvaeix en atorgar-li dins de l'orientació cognitiva de la societat receptora un valor, com a sistema, inferior del que ens atorguem nosaltres. Un exemple claríssim a casa nostra el tenim amb la població gitana, portadora d'un univers simbòlic força diferent dels altres ciutadans i que, evidentment, es percep com una amenaça al sistema de valors de la societat païsa. El rang social que es dona al

gitano, però, neutralitza el potencial subversiu que representa el fet d'implicar alternatives socioculturals diferents.

La idea de «multiculturalisme», de manera conscient o inconscient, serveix per legitimitzar *constructes* socials que, de fet, tendeixen a reforçar aquelles diferències que són debilitades progressivament pels actuals processos de mundialització. Implica l'«existència» de «cultures» dels nostres immigrants que seran sempre vistes segons la nostra perspectiva interessada. I els festivals musicals multiculturals contribueixen, aleshores, a legitimitzar aquests *constructes*. ◀

BIBLIOGRAFIA

BERGER, Peter L. i Thomas LUCKMANN: *La construcció social de la realitat*, Barcelona, 1988 (1a ed. en anglès, 1966).

CASHMORE, E.: *Dictionary of race and ethnic relations*, London/New York, 1994 (1a edició, 1984).

LUCAS, Maria E.: «Wonderland Musical: Notas sobre as Representações da Música Brasileira na Mídia Americana», *TRANS. Revista transcultural de Música* (<http://www2.uji.es/trans/>), 1996 (sense paginació).

MARTÍ, Josep: «Etnicitat, cultura i nacionalisme», *Revista de l'Alguer*, 7, 1996, pp. 27-40.

MCLAREN, Peter: «Multiculturalism and the postmodern critique: towards a pedagogy of resistance and transformation», dins GIROUX, H. A. i P. MCLAREN (eds.): *Between Borders. Pedagogy and the politics of cultural studies*, New York, 1994, pp. 192-224.

OLZAK, Susan: *The dynamics of ethnic competition and conflict*, Stanford, 1992.

RODRÍGUEZ, Marino: «Entrevista a Mory Kanté», *La Vanguardia*, 15.2.97, p. 45.

SOLIE, Ruth A.: «Introduction: On "Difference"», dins SOLIE, Ruth A. (ed.), *Musicology and difference Gender and sexuality in music scholarship*, Berkeley, 1993, pp. 1-22.

STANLEY, Fred L.: «Multiculturalism», dins PAYNE, Michael (ed.), *A Dictionary of Cultural and Critical Theory*, Blackwell, 1996, pp. 353-355.

Steven VERTOVEC: «Multiculturalism, culturalism and public incorporation», *Ethnic and Racial Studies*, 19, 1996, pp. 49-69.

SWANWICK, Keith: *Music, mind, and education*, London/New York, 1988.

JOSEP MARTÍ

Antropòleg. Investigador. Departament de Musicologia. Institució Milà i Fontanals (CSIC).

Fotos: © Josep Martí.